

MACIEJ MIKUŁA*
ZDZISŁAW ZARZYCKI**

BADANIA NAUKOWE W ZAKRESIE
HISTORII PRAWA KOŚCIELNEGO
I HISTORII PRAWA WYZNANIOWEGO
NA WYDZIALE PRAWA I ADMINISTRACJI UNIwersYTETU
JAGIELLOŃSKIEGO W LATACH 2000–2020

Research on the History of Church Law and the History of Law on Religion
at the Faculty of Law and Administration of the Jagiellonian University
in the years 2000–2020

Streszczenie: Artykuł stanowi przegląd tematyki badań podejmowanych na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego w zakresie historii prawa kościelnego oraz historii prawa wyznaniowego. Jest uzupełnieniem wcześniejszych publikacji, mających na celu opracowanie pełnej historii studiów prowadzonych w tym Uniwersytecie w zakresie prawa kanonicznego i prawa wyznaniowego. W tekście zaprezentowano tematykę badań oraz stanowiące ich efekt publikacje w układzie tematycznym i chronologicznym. Jak podkreślono, liczne spośród zagadnień podejmowanych przez krakowskich badaczy były też analizowane przez Księdza Profesora Henryka Misztala, zwłaszcza w jego monografii pt. *Polskie prawo wyznaniowe*.

Słowa kluczowe: historia prawa kanonicznego; historia prawa wyznaniowego; wolność sumienia; wolność religii

* Dr hab., prof. UJ, Zakład Prawa Kościelnego i Wyznaniowego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Jagielloński, ul. Gołębia 9, 31-007 Kraków, e-mail: maciej.mikula@uj.edu.pl. ORCID 0000-0001-6708-004X.

** Dr hab., Zakład Prawa Kościelnego i Wyznaniowego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Jagielloński, ul. Gołębia 9, 31-007 Kraków, e-mail: zdzislaw.zarzycki@uj.edu.pl. ORCID 0000-0002-4013-886X.

Abstract: The article is a presentation of the research topics in the field of the history of canon law and the history of law on religion which have been undertaken at the Faculty of Law and Administration of the Jagiellonian University in the last 20 years. It complements previous studies aimed at compiling the entire history of research in canon law and law on religion conducted at the University. The text presents the research topics and the associated publications in a thematic and chronological order. As it is emphasized, many of the issues analysed by the Cracow researchers are an extension of the topics discussed by Rev. Professor Henryk Misztal, especially in his monograph *Polskie prawo wyznaniowe (Polish Law on Religion)*.

Key words: history of canon law; history of law on religion; freedom of conscience; freedom of religion

1. WPROWADZENIE

W roku 1996 Ksiądz Profesor Henryk Misztal opublikował pierwszy tom dzieła pt. *Polskie prawo wyznaniowe*. Jest to poważne studium, które w znacznej swej części poświęcone zostało aspektom historyczno-prawnym¹. W badaniach dedykowanych prawu kościelnemu (w szczególności kanonicznemu) oraz prawu wyznaniowemu aspekt historyczny stanowi nie tylko niezbędne wprowadzenie do rozważań nad regulacjami pozytywnymi, lecz jest nieodzownym dziedzictwem rozwoju myśli prawnej, ściśle sprzężonej z aspektami aksjologicznymi. Można śmiało przypuszczać, że poświęcenie przez Księdza Profesora Henryka Misztala obszernych partii wspomnianej monografii aspektowi diachronicznemu w badaniach nad prawem wyznaniowym jest dowodem podzielania przez niego poglądu o szczególnym znaczeniu studiów nad dynamiką prawa na przestrzeni dziejów. Rola badań historycznych w zakresie prawa kościelnego oraz prawa wyznaniowego akcentowana jest także na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego, gdzie w ostatnim dwudziestolecium powstały liczne studia poświęcone funkcjonowaniu prawa w przeszłości. Niniejszy szkic stanowi podsumowanie tematów podejmowanych w tym zakresie.

¹ Misztal 1996. Zob. recenzję: Mezglewski 1997, 250–252.

Historia badań naukowych w zakresie szeroko pojmowanego prawa kościelnego i wyznaniowego w Uniwersytecie Jagiellońskim sięga początków tej uczelni w XIV w.² O badaniach naukowych prowadzonych w obrębie Katedry Prawa Kościelnego w ostatnim wieku, licząc od czasów odzyskania przez nasz kraj niepodległości w 1918 r., napisano kilka artykułów naukowych o charakterze przeglądowym. Tytułem przykładu przywołać należy opracowania Zdzisława Zarzyckiego³. Natomiast o badaniach w latach 80. XX w. prowadzonych przez prof. Wojciecha Bartła osobny artykuł przygotowali Waław Uruszczak i Z. Zarzycki⁴. Do ostatnich publikacji należy opracowanie Macieja Mikuły i Z. Zarzyckiego pt. *Nauczanie prawa kościelnego i wyznaniowego w Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 2000–2020*⁵.

2. PRACOWNIA PRAWA KOŚCIELNEGO I WYZNANIOWEGO UJ

W okresie ponad 650 lat historii Uniwersytetu Jagiellońskiego badania naukowe nad prawem kościelnym i wyznaniowym prowadzono przede wszystkim w osobnych, specjalnie do tego celu powołanych jednostkach organizacyjnych. Na przestrzeni tego okresu przybierały one różne nazwy. Od czasu jej reaktywowania w 1982 r. jednostka ta po okresie komunistycznego niebytu (od 1952 r.) aż do 31 grudnia 2001 r. nosiła nazwę Katedry Historii Prawa Kościelnego. Pomimo że profil jej naukowej aktywności był ukierunkowany na aspekty historyczno-prawne, to jednak skupionych w niej badaczom nieobca była też współczesna tematyka kościelna i wyznaniowa. Dalsze zmiany nazewnicze (Katedra Prawa Kościelnego i Wyznaniowego od 1 stycznia 2002 r. do 30 czerwca 2008 r.⁶ i dalej Zakład Pra-

² Rys historyczny Wydziału Prawa Uniwersytetu Krakowskiego w okresie przedrozbiorowym opracował Uruszczak 2015, VII–XXIV.

³ Zarzycki 2008a, 82–119; Zarzycki 2005b, 37–61.

⁴ Uruszczak, Zarzycki 2004, 13–18.

⁵ Mikuła, Zarzycki 2020, 281–305.

⁶ Przedmiotowa zmiana nazwy Katedry nastąpiła na podstawie zarządzenia nr 1 Rektora UJ (prof. dr. hab. Franciszka Ziejki) z dnia 4 stycznia 2002 r. w sprawie zmiany nazwy Katedry Historii Prawa Kościelnego Wydziału Prawa i Administracji UJ. Rektorskie

wa Kościelnego i Wyznaniowego od 1 lipca 2008 r. do 31 stycznia 2021 r.⁷) miały na celu dostosowania jej nazwy do wzmacniającego się dogmatycznego profilu działalności naukowej. Do czynników determinujących takie kroki możemy zaliczyć m.in. potrzeby uwzględnienia pluralizmu religijnego w społeczeństwie polskim oraz konstytucyjnych zasad wolności religijnej i równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych. Niemniej pomimo wyraźnego trendu podejmowania zagadnień z zakresu prawa pozytywnego, nadal liczne studia dotyczyły w ostatnim dwudziestoleciu zagadnień historyczno-prawnych.

Od 1 lutego 2021 r. jednostka ta nosi nazwę Pracowni Prawa Kościelnego i Wyznaniowego i wraz z inną jeszcze pracownią tworzy większą jednostkę pod nazwą Katedra Historii Administracji i Prawa Wyznaniowego⁸. Przyjęty model organizacyjny podyktowany był koniecznością dostosowania go do aktualnych ustaw oraz Statutu UJ.

Kierownikiem Katedry, a następnie Zakładu, przez 25 lat (1992–2017) był prof. W. Uruszczak, który równoległe przez 20 lat kierował także Katedrą Historii Prawa Polskiego. Z dniem 1 października 2017 r. kierownikiem Zakładu Prawa Kościelnego i Wyznaniowego UJ został dr hab. Z. Zarzycki. Od 1 lutego 2021 r. kieruje on także nowo utworzoną Pracownią o tej samej nazwie, zaś kierownikiem Katedry Historii Administracji i Prawa Wyznaniowego została prorektor UJ, prof. dr hab. Dorota Malec.

zarządzenie było poprzedzone stosowną uchwałą Senatu UJ z dnia 21 grudnia 2001 r. Działaniem WPiA był wówczas prof. dr hab. Jerzy Stelmach. Zob. Zarzycki 2005b, 42.

⁷ Zob. § 1 pkt 3 zarządzenia nr 39 Rektora UJ (prof. dr hab. Karola Musioła) z dnia 11 lipca 2007 r. (znak: DO-0130/39/2007) wydanego na podstawie § 50 ust. 1 pkt 4 oraz § 60 ust. 1, w związku z postanowieniami § 193 ust. 1 Statutu UJ. Przedmiotowe zarządzenie weszło w życie z dniem podpisania, zaś wykonanie go powierzono dziekanowi Wydziału Prawa i Administracji UJ (był nim wówczas prof. dr hab. Tadeusz Włudyka).

⁸ Z mocą od 1 lutego 2021 r. weszło w życie zarządzenie nr 9 Retora UJ (prof. dr hab. Jacka Popiela) z dnia 29 stycznia 2021 r. w sprawie: zmian w strukturze organizacyjnej Wydziału Prawa i Administracji UJ i na mocy § 1: „W strukturze organizacyjnej Wydziału Prawa i Administracji UJ wprowadza się następujące zmiany: 1) Zakład Prawa Kościelnego i Wyznaniowego wyłącza się ze struktury Katedry Historii Prawa Polskiego; 2) Katedrę Historii Administracji i Myśli Administracyjnej łączy się z Zakładem Prawa Kościelnego i Wyznaniowego w Katedrę Historii Administracji i Prawa Wyznaniowego; 3) w Katedrze Historii Administracji i Prawa Wyznaniowego tworzy się: a) Pracownię Historii Administracji i Myśli Administracyjnej, b) Pracownię Prawa Kościelnego i Wyznaniowego”.

W przeciągu ostatnich 20 lat skład personalny Katedry/Zakładu/Pracowni systematycznie się powiększał. Pod kierownictwem prof. W. Uruszczaka od 1 października 1999 r. został w niej zatrudniony dr Z. Zarzycki. Następnie od 1 marca 2008 r. zatrudniony został M. Mikuła. Później (w marcu 2012 r.) po obronie doktoratu, do zespołu dołączyła Katarzyna Krzysztofek-Strzała, zaś w marcu 2017 r. – także po obronie doktoratu – Marek Strzała. W zakresie prawa wyznaniowego doktorantami, którzy przewody pod kierunkiem dr. hab. Z. Zarzyckiego doprowadzili skutecznie do końca, byli: Paulina Jabłońska (2012–2016)⁹ i Michał Ożóg (2014–2018).

3. HISTORIA PRAWA KANONICZNEGO KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

O uprawianiu nauki i nauczaniu prawa kanonicznego (i prawa wyznaniowego) w Uniwersytecie Jagiellońskim po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. aż do początków wieku XXI w ramach osobnej katedry napisano już cztery osobne artykuły wspomniane we wstępie do niniejszego opracowania¹⁰. Tematyka ta stanowiła przez dziesięciolecia podstawowy przedmiot badań prowadzonych w jednostce. Także po roku 2000, kiedy to studia nad prawem wyznaniowym stały się dominującym przedmiotem badań, historia prawa kanonicznego pozostawała ich trzonem. Najliczniejsze opracowania wyszły spod pióra W. Uruszczaka¹¹, ale studia w tym zakresie podejmowali także pozostali pracownicy jednostki – Z. Zarzycki, Katarzyna Krzysztofek-Strzała, M. Mikuła. Omówienie całości ustaleń poświęconych historii prawa kanonicznego przekraczałoby zakres niniejszego artykułu, stąd poniżej dokonana zostanie ich generalna charakterystyka w ramach pięciu podstawowych grup tematycznych.

⁹ Jabłońska 2018.

¹⁰ Zarzycki 2005b, 37–61; Zarzycki 2008a, 82–119; Uruszczak, Zarzycki 2004, 13–8; Mikuła, Zarzycki 2020, 281–305.

¹¹ Pełny wykaz publikacji Wacława Uruszczaka, przygotowany przez Zdzisława Zarzyckiego, znajduje się w dwóch opracowaniach zbiorowych: Zarzycki 2010d, XXXIII–LXVII; Zarzycki 2017b, 19–26. Cenne, rozproszone opracowania prof. Uruszczaka z zakresu historii prawa kanonicznego, nauki prawa w tym prawa kanonicznego oraz prawa wyznaniowego, zostały ponownie wydane w 2017 r. w opracowaniu pt. *Opera Historico-Iuridica Selecta* (Uruszczak 2017b). Zob. Ożóg 2018, 435–439.

Pierwszą z nich stanowią dzieje źródeł prawa kanonicznego, a także historia poszczególnych instytucji prawa kanonicznego w średniowieczu i w okresie nowożytnym. Do grupy studiów z tego zakresu zaliczają się w szczególności prace W. Uruszczaka – dotyczące powszechnych źródeł prawa kanonicznego¹², źródeł prawa związanych z Królestwem Francji – w tym nauczania prawa kanonicznego w szkole w Reims w XII w.¹³, źródła prawa kanonicznego w Królestwie Polskim w średniowieczu¹⁴, prawa małżeńskiego¹⁵, sądownictwa kościelnego¹⁶ (w tym zakresie także studia Z. Zarzyckiego)¹⁷ i ogólnych zasad prawa kanonicznego¹⁸. Ustalenia W. Uruszczaka znalazły uznanie w nauce światowej, by wspomnieć o jego odkryciu, że najstarszą szkołą prawa we Francji była szkoła w Reims. Tematyce prawa kanonicznego w ujęciu historyczno-prawnym ze szczególnym ukierunkowaniem na procedurę wyboru papieża, dwie prace poświęciła K. Krzysztofek-Strzała. Problematyka tak ujęta ma szerokie tło prawnoporównawcze. Impulsem do podjęcia się tego typu badań nad instytucją konklawe był m.in. wybór papieża Benedykta XVI w 2005 r. po śmierci św. Jana Pawła II oraz promulgowanie przez tego ostatniego w 1996 r. konstytucji apostoelskiej *Universi Dominici Gregis*. Konstytucja ta reguluje współczesne zasady postępowania w Kurii Rzymskiej po śmierci papieża i zasady zwoływania konklawe oraz wyboru nowego papieża¹⁹. Z kolei M. Strzała swoje ukierunkowane publikacje poświęcił źródłom prawa kanonicznego, a przede wszystkim sposobom ich cyfrowego archiwizowania i upowszechniania²⁰. Prowadzone przez niego pogłębione badania dotyczą

¹² Uruszczak 2010b, 769–782.

¹³ Uruszczak 2003, 197–200; Uruszczak 2000a, 741–758. Warto wspomnieć także o dwóch biogramach średniowiecznych prawników francuskich: Uruszczak 2007a, 647; Uruszczak 2007b, 658.

¹⁴ Uruszczak 2010a, 309–324. Uruszczak 2016e, 581–585.

¹⁵ Uruszczak 2006, 17–35; Uruszczak 2009b, 741–747.

¹⁶ Uruszczak 2009a, 821–829; Uruszczak 2016a, 737–746.

¹⁷ Zarzycki 2001, 67–76; Zarzycki 2004a, 43–59; Zarzycki 2020, 121–151.

¹⁸ Uruszczak 2014a, 251–258; Uruszczak 2016b, 707–717 (wersja anglojęzyczna: Uruszczak 2016c, 71–80); Uruszczak 2019b, 527–535; Uruszczak 2020f, 595–613.

¹⁹ Krzysztofek 2008, 57–81; Krzysztofek 2010a, 529–535.

²⁰ Strzała 2017, 343–344.

poszczególnych instytucji prawno-kanonicznych, jak np. ekskomuniki²¹ czy sakramentów²².

Drugi obszar studiów stanowiły dzieje edukacji prawa kanonicznego w Uniwersytecie Krakowskim przed tzw. reformą kołłątajowską. W omawianym okresie ukazały się trzy biogramy autorstwa W. Mikuły²³. Zostały w nich przedstawione sylwetki profesorów Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wspomnieć można także o inicjującym analityczne prace nad dziełami prawniczymi XVI i XVII w. artykule M. Mikuły, zestawiającym obszary zainteresowań naukowych profesorów Uniwersytetu oraz ich metody badawcze²⁴.

Jako trzecią grupę studiów warto wskazać badania ukazujące wpływ prawa kanonicznego na rozwój prawa świeckiego. W. Uruszczak w syntetycznym artykule naszkicował złożoność oddziaływania obu porządków prawnych w średniowieczu²⁵, a także w cyklu tekstów wskazywał na kanonistyczny rodowód lub kanonistyczne dookreślenie fundamentalnych zasad

²¹ Strzała 2008, 135–141; Strzała 2009, 327–338.

²² Strzała 2018, 587–589.

²³ W: Ożóg, Fokt, Mikuła, Wójcik-Zega, Zdanek, Kuras 2015. Uwzględniono biogramy następujących profesorów: Aer Filip z Krakowa, Barski-Kochler Andrzej ze Śremu h. Rola, Bełza Marcin z Krakowa, Bielawski Maciej, Bucia Hieronim, Burszowic Maciej, Byliński Stanisław z Wiszni h. Rawicz, Czaplac Stanisław h. Kierdeja, Dobrocieski Mikołaj h. Prus, Dominik z Secemina, Erazm z Krakowa, Fox Jan, Garcias Quadros, Górecki Hieronim, Górski Jakub młodszy, Górski Jakub starszy h. Szeliga, Grodek Jan z Sanoka, Grzegorz z Szamotuł, Gwiazdowski Jakub, Illicino Piotr, Jakub z Karwin zw. Charwinius, Jan Albin z Krakowa, Jan z Nieszkowej zwany Nieszkowita, Jan z Szydłowa zwany Szydłowski, Jan z Turobina h. Prus I, Jan z Wolbromia zwany Wolbram, Janidło Jakub, Konarzewski Józef, Krokier Marcin z Krakowa, Kromfelt Jakub zwany Bełzik, Krosner Jan z Krosna, Krupka Sebastian z Wieliczki, Ludwik d'Alifio, Łacki Maciej h. Lis, Marcin z Biecza zwany Biecki, Marcin z Radomska, Matla Adam z Krakowa, Mikołaj z Koprzywnicy, Molitor Jakub z Krakowa, Nagot Wojciech, Najmanowic Jakub, Piotrkowczyk Andrzej, Piotr z Górczyzna, Pudłowski Stanisław, Roizjusz Piotr, Różycki Stanisław, Skotnicki Piotr h. Bogoria, Skrobiszewski (Skrobiszowski) Jakub, Skrobkowiec Grzegorz, Stanisław Srolla z Kazimierza, Stanisław z Radoszyc zwany Radoszycki, Strzembosz Andrzej h. Jastrzębiec, Sudolski Stanisław h. Rawicz, Świnarski Tomasz Eustachy z Piątku, Waclawowicz Jan Oktawian, Wawrzyniec ze Słupcy, Zygmunt ze Stężyicy h. Szreniawa. Publikacja dostępna on-line w Repozytorium Uniwersytetu Jagiellońskiego.

²⁴ Mikuła 2019, 179–208.

²⁵ Uruszczak 2008c, 193–204.

prawnych²⁶, w tym w zakresie prawa prywatnego²⁷ i prawa karnego²⁸. Nie sposób nie wspomnieć także o wyjaśnieniu natury unii polsko-litewskich przez pryzmat typów unii znanych średniowiecznemu prawu kanoniczemu²⁹. Propozycja W. Uruszczaka w istocie rozwiązuje spór o znajdujący się w dokumencie unii w Krewie (1385 r.) termin *applicare*. Do zagadnień obecności prawa kanonicznego w kulturze prawnej dawnej Polski zaliczają się także badania M. Mikuły nad wykorzystaniem *regulae iuris z Liber Sextus* Bonifacego VIII w rękopisach prawa miejskiego³⁰. Ugruntowaną metodą badawczą, charakterystyczną dla krakowskiej szkoły badań nad prawem średniowiecznym i wczesnonowożytnym, jest precyzyjna analiza porównawcza źródeł normatywnych, dokonywana w kontekście społecznym, politycznym i ekonomicznym. Uwzględnienie wspomnianego tła pozwala zrealizować ideały kontekstowej komparatystryki prawniczej, a zatem m.in. stwierdzać, że podobieństwa regulacji w prawie kanonicznym i prawie państwowym nie były przypadkowe, lecz stanowiły wynik przemyślanej adaptacji rozwiązań kanonicznych. Warto nadmienić, że umiejętności warsztatowe w zakresie kanonistyki średniowiecznej przekazywane są w relacji mistrz-uczeń od ponad stu lat, przynajmniej od przełomu XIX i XX stulecia.

Czwartym obszarem studiów była rola Kościoła Katolickiego w życiu publicznym i obecność duchownych w życiu politycznym Polski średniowiecznej i nowożytnej. Prowadzone w tym zakresie badania, oprócz wątków prawnych³¹, dotyczyły historii parlamentaryzmu³² oraz historii społecznej, w tym historii religii³³. Były one podejmowane przez W. Uruszczaka.

Piątym, ostatnim z wyraźnie odznaczających się omawianych obszarów tematycznych, są studia biograficzne nad badaczami prawa kanonicznego.

²⁶ Uruszczak 2013, 545–559.

²⁷ Uruszczak 2012c, 17–24; Uruszczak 2012d, 15–21; Uruszczak 2020e, 595–613.

²⁸ Uruszczak 2012a, 361–374; Uruszczak 2012b, 47–56.

²⁹ Uruszczak 2017c; Uruszczak 2020a, 257–271.

³⁰ Mikuła 2018, 162–169.

³¹ Uruszczak 2001, 297–312.

³² Uruszczak 2008a, 51–66.

³³ Uruszczak 2008d, 529–540; Uruszczak 2007c, 15–34; Uruszczak 2008b, 361–365.

W tym zakresie warto wspomnieć przede wszystkim o biogramach Adama Vetulaniego³⁴ czy André Gourona³⁵.

4. HISTORIA PRAWA WYZNANIOWEGO

Historia prawa wyznaniowego jest uprawiana w krakowskiej jednostce w różnych aspektach i ujęciach. Osobnych badań doczekał się okres Polski przedrozbiorowej, okres rozbiorów, jak i czas odrodzonej II Rzeczypospolitej. Opracowane zostały także teksty przeglądowe w formie haseł słownikowych³⁶. Wybór ważniejszych tekstów prawnych, jak i innych pozostających w sferze historii prawa wyznaniowego, z myślą o potrzebach studentów prawa i administracji opublikował w 2004 r. Z. Zarzycki³⁷. Zbiór ten zawiera różnego rodzaju teksty powstałe od czasów starożytnych (edykt mediolański, 313 r.) aż po 1989 r., w tym także przemówienia papieża Jana Pawła II wygłoszone podczas pierwszej pielgrzymki do Ojczyzny.

Omawiane publikacje, które przecież dotyczą materii publiczno-prawnej lub zasad ustrojowych albo pozycji prawnej Kościoła Katolickiego, lub innych mniejszościowych związków wyznaniowych, uzupełniane są o opracowania o tematyce prywatno-prawnej. Wolności religijnej z czasów rozbiorów i sytuacji prawnej Kościoła Katolickiego i jego jednostek organizacyjnych w świetle prawodawstwa cywilnego w Prusach (*Landrecht Pruski* z 1794 r.) poświęcił swój artykuł M. Strzała³⁸. Również rozwiązania prawne dotyczące Kościoła Katolickiego zawarte w Konstytucji z 1921 r., Konkordacie z 1925 r., jak i szeregu innych aktach prawnych stwarzają impuls do ciągle pogłębianych studiów i badań naukowych. Są one prowadzone nie tylko na poziomie rozważań teoretycznych, ale i studiów empirycznych, podpartych kwerendami archiwalnymi z szeroką płaszczyzną prawnoporównawczą. Badania takie od szeregu już lat prowadzi z powodzeniem K. Krzysztofek-Strzała. Ich owocem jest doktorat

³⁴ Uruszczak 2005, 21–29.

³⁵ Uruszczak 2010c, 506–508.

³⁶ Mikuła 2014, 126–144; Uruszczak 2014b, 393–409.

³⁷ Zarzycki 2004b.

³⁸ Strzała 2015b, 77–103.

obroniony w roku 2011 i oparta na nim monografia książkowa³⁹, jak i szereg artykułów przeglądowych i przyczynkowych dotyczących ówczesnych stowarzyszeń, bractw i organizacji katolickich⁴⁰.

Polskie prawo wyznaniowe z okresu totalitarnego ustroju komunistycznego, jakim była Polska Ludowa, jest nadal słabo rozpoznane i opracowane na poziomie lokalnym lub w odniesieniu do poszczególnych instytucji. Jest to tematyka niezwykle szeroka m.in. ze względu na wysoki stopień ingerencji władz państwowo-politycznych w życie religijne ówczesnego społeczeństwa. Na pogłębione badania, uwzględniające staranną kwerendę archiwalną, a także na będące ich wynikiem rzetelne opracowania, oczekuje nadal szereg instytucji centralnych i ogólnopolskich, takich jak chociażby Urząd do Spraw Wyznań (1950–1989) i funkcjonowanie jego struktur na różnych szczeblach lokalnych⁴¹. Z drugiej strony, niezwykle pociągającymi naukowo są badania nad polityką wyznaniową ówczesnej władzy państwowej. Dostrzega się instrumentalny sposób wykorzystywania konstytucyjnych i ustrojowych gwarancji wolności religijnej obywatela dla celów, których realizacja w istocie prowadziła do zaprzeczenia tym gwarancjom. W tym kontekście odpowiednio ukierunkowane badania archiwalne prowadzi K. Krzysztofek-Strzała. Wyniki tych badań pokazują dość precyzyjnie, jakimi sposobami ówczesne władze komunistycznego państwa ograniczały faktyczną swobodę praktyk religijnych⁴² lub prowadziły wrogą politykę wobec dominującego demograficznie Kościoła Katolickiego⁴³, antagonizując przy tym na różne sposoby władze i wiernych różnych niechrześcijańskich związków wyznaniowych⁴⁴. Uwadze naukowej nie umknęła też postawa Prymasa Tysiąclecia kardynała S. Wyszyńskiego i jego opinia na temat roli prawa jako elementu ładu społecznego w tym okresie⁴⁵. Z drugiej strony rozwijają się badania nad rozwiązaniami praw-

³⁹ Krzysztofek 2014c.

⁴⁰ Krzysztofek 2009, 107–124; Krzysztofek 2010b, 191–213; Krzysztofek 2013b, 423–441, 137–160; Krzysztofek 2014a, 301–319; Krzysztofek 2014b, 273–286; Krzysztofek 2018b, 157–179.

⁴¹ Krzysztofek 2020a, 401–414; Krzysztofek 2020b, 177–195.

⁴² Krzysztofek 2017b, 63–77; Krzysztofek 2017a, 117–133.

⁴³ Krzysztofek 2013a, 115–133; Strzała 2015a, 295–316.

⁴⁴ Krzysztofek 2018d; Krzysztofek 2018a, 129–143.

⁴⁵ Strzała 2012, 153–155.

nymi odnoszącymi się do kościołów i innych związków wyznaniowych, które opracowane zostały w okresie Polski Ludowej, a szczególnie w jej schyłkowym okresie (1989 r.), wpływając istotnie na kształt współczesnego ustawodawstwa wyznaniowego⁴⁶.

Osobowe prawo małżeńskie w dawnej Polsce pozostawało pod prężnym wpływem prawa kanonicznego i jego doktryny. Taki stan rzeczy w niektórych dzielnicach Polski międzywojennej (Małopolska, Królestwo Polskie i Kresy Wschodnie) utrzymał się w istocie aż do końca 1945 r. Chodzi tu nie tylko o fakt, że małżeństwo zawierane było głównie w formie religijnej, wywołując niezależnie skutki w dwóch porządkach prawnych – kościelnym i świeckim. Ukonfesyjnione świeckie prawo małżeńskie nie pozwalało katolikom na uzyskiwanie rozwodów, chociaż małżonkowie innych wyznań mieli taką możliwość. W związku z tym zauważalne było zjawisko swoistej migracji religijnej rozwodzących się małżonków albo nawet jeszcze narzeczonych, którzy w ten sposób przygotowywali sobie grunt na wypadek niepowodzeń w życiu małżeńskim. O przebiegu tego typu procesów rozwodowych w oparciu o zachowane akta sądowe traktuje w znacznej mierze książka habilitacyjna Z. Zarzyckiego pt. *Rozwód w świetle akt Sądu Okręgowego w Krakowie w latach 1918–1945. Studium historyczno-prawne*. Niejako przy okazji opracowywania tego zagadnienia pojawiło się wiele innych problemów natury bardziej szczegółowej, gdzie wątki prawno-religijne i wyznaniowe odgrywały ważną rolę. Takim bez wątpienia była instytucja obrońcy węzła małżeńskiego wprowadzona najpierw w 1741 r. w prawie kanonicznym Kościoła Katolickiego, a w XIX w. recypowana do świeckich kodyfikacji prawa małżeńskiego. Zadaniem obrońcy węzła było stanie na straży nienaruszalności węzła małżeńskiego w toczących się procesach sądowych (i na gruncie prawa kanonicznego wciąż ma to miejsce). Uderza tu podobieństwo instytucjonalne, a odwzorowanie roli procesowej z porządku kanonicznego nie budzi wątpliwości. Tej specyficznej instytucji, nieznannej współczesnym świeckim procesom małżeńskim, Autor ten poświęcił trzy kolejne artykuły. Zwraçał w nich uwagę, że korzenie historyczno-prawne omawianej instytucji na ziemiach polskich sięgają osobowego prawa małżeńskiego

⁴⁶ Krzysztofek 2018c, 301–322.

wprowadzonego w Królestwie Polskim w 1825 r.⁴⁷ Taka instytucja przewidziana była również w jednym z prywatnych projektów osobowego prawa małżeńskiego przedstawionych w 1934 r. przez księdza Jerzego Jaglarza⁴⁸, który był przedstawicielem środowiska katolickiego i konserwatywnego. Zdecydowana i ostra krytyka Kościoła wobec projektu prawa małżeńskiego z 1929 r. autorstwa Komisji Kodyfikacyjnej pod przewodnictwem prof. K. Lutostańskiego, doprowadziła do zablokowania tego zamysłu kodyfikacyjnego i unifikacyjnego. W efekcie niepowodzeń kodyfikacyjnych obowiązywało więc nadal stare pozaborcze prawo małżeńskie, które stosowane było także przez polskie (nieniemieckie) sądy okupacyjne w czasie II wojny światowej (1939–1945) na terenach okupowanych przez wojska niemieckie. Temu zagadnieniu Z. Zarzycki poświęca tekst o roli obrońcy węzła w okresie ostatniej wojny⁴⁹. Wobec przedstawionego wyżej stanu rzeczy, sklóconym małżonkom katolickim (jak i niekatolickim alternatywnie obok rozwodu) przysługiwało prawo domagania się separacji wzorowanej na rozwiązaniach przyjętych w prawie kanonicznym Kościoła Katolickiego. Separacji Autor ten poświęcił osobne artykuły o charakterze przeglądowym i recenzyjnym⁵⁰.

Sytuacja w zakresie spraw małżeńskich była szczególnie złożona w okresie II wojny światowej. Próba wprowadzenia do sądów polskich na terenach okupowanych przez Trzecią Rzeszę Niemiecką na terenie Generalnego Gubernatorstwa rozwiązań prawnych odwołujących się do kryterium tzw. „czystości rasowej”, które znane były z ustaw norymberskich, doprowadziło do dość specyficznych sytuacji procesowych. W szczególności małżonkowie z małżeństw mieszanych rasowo (aryjsko-niearyjskie) zmuszeni byli występować o rozwód, by ratować się przed Holokaustem. Powodem faktycznym, który skutecznie podnoszono przed sądami, była nienawiść rasowa i religijna. O skali tego typu procesów i skuteczności powoływania się w nich na tę przesłankę Z. Zarzycki pisze w osobnym artykule o charakterze przyczynkowym⁵¹.

⁴⁷ Zarzycki 2016, 1027–1044.

⁴⁸ Zarzycki 2017a, 529–545.

⁴⁹ Zarzycki 2010a, 433–451.

⁵⁰ Zarzycki 2010c, 93–108; Zarzycki 2000, 104–107; Zarzycki 2004c, 217–222.

⁵¹ Zarzycki 2008b, 351–387.

Zagadnienie wolności religijnej, analizowane z perspektywy historyczno-prawnej w wymiarze zarówno indywidualnym, jak i instytucjonalnym, również było przedmiotem zainteresowania Z. Zarzyckiego. Poświęcił on tej problematyce pięć publikacji, z których jedna służy jako materiał dydaktyczny dla studentów prawa i administracji⁵². Wolność religijna w Polsce w wymiarze konstytucyjnym ma odległą metrykę i bogatą faktografię⁵³. Przypadający w 2017 r. jubileusz 500-lecia Reformacji był dogodną okazją do zorganizowania konferencji naukowej w Uniwersytecie Jagiellońskim. Obok władz Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce i parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Krakowie współorganizatorem był też Zakład Prawa Kościelnego i Wyznaniowego⁵⁴. Owocem tej konferencji jest opracowanie zbiorowe zawierające m.in. artykuł autorstwa Z. Zarzyckiego poświęcony tradycji wolności religijnej⁵⁵.

Z brakiem wolności religijnej mieliśmy do czynienia w okresie państwa totalitarnego jakim była Polska Ludowa. Instrumentalne wykorzystywanie prawa w celu szerzenia antagonizmów religijnych przez władze komunistycznej Polski jest zjawiskiem powszechnie znanym. Temu zagadnieniu Z. Zarzycki poświęcił osobny artykuł; był także uczestnikiem dyskusji naukowych na tematycznych konferencjach⁵⁶. Zmiany ustrojowe, których dokonywano w Polsce po upadku komunizmu w 1989 r., były odczuwalne także w sferze kształtowania się wolności religijnej w wymiarze prawnym i faktycznym. Dość liberalne przepisy prawa wówczas obowiązujące w zakresie tworzenia wspólnot religijnych i regulowania ich sytuacji prawnej również były przedmiotem badań naukowych. Sytuacja ta szczególnie sprzyjała zjawisku szerzenia się wielu nowych ruchów religijnych, które nie zawsze miały na celu uprawianie kultu religijnego w jego tradycyjnym znaczeniu⁵⁷.

Źródła prawa wyznaniowego z okresu Polski Ludowej dostarczają wielu cennych informacji o metodach oddziaływania ówczesnych władz państwowych na praktyczny wymiar realizowania wolności religijnej,

⁵² Zarzycki 2004b.

⁵³ Zarzycki 2010b, 25–44.

⁵⁴ Krzysztofek, Mięka, Ożóg, Strzała, Zarzycki 2018, 333–338.

⁵⁵ Zarzycki 2018, 15–39.

⁵⁶ Zarzycki 2005c, 179–212; Zarzycki 2005a, 221–225, 301–302, 380–381.

⁵⁷ Zarzycki 2003, 873–884.

szczególnie w podmiotach leczniczych. Wielokrotnie są to źródła niepublikowane dotychczas drukiem, tzw. źródła powielaczowe lub instrukcje. Zagadnieniom z tym związanym osobne badania poświęcił M. Ożóg. Przygotowane publikacje były pokłosiem jego prac badawczych nad dysertacją doktorską⁵⁸.

Nierzadko tematy podejmowane w ramach historii prawa wyznaniowego bardzo trudno oddzielić od prawa kanonicznego. Dzieje się tak w szczególności w przypadku podejmowanych przez W. Uruszczaka studiów nad konkordatami⁵⁹. Są jednak zagadnienia, które wybitnie dotyczą problematyki prawa świeckiego, jak sytuacja prawna społeczności żydowskiej w okresie późnojagiellońskim⁶⁰, zasada powiązania państwa i Kościoła do upadku I Rzeczypospolitej⁶¹, tolerancja religijna w I Rzeczypospolitej⁶², ograniczenia majątkowe odnoszące się do kościołów w Królestwie Polskim⁶³ czy ochrona wolności religijnej w dwudziestoleciu międzywojennym. W tym ostatnim zakresie kilka artykułów opublikował M. Mikuła, uwzględniając różnorodne typy źródeł – normatywne, sądowe, archiwalne oraz przedwojenną doktrynę prawniczą. Pozwoliło to w szczególności naszkicować praktykę stosowania przepisów tzw. Kodeksu Makarewicza odnośnie do przestępstwa bluźnierstwa oraz przeszkadzania obrzędowi religijnym⁶⁴.

5. PODSUMOWANIE

Zakres tematów historycznych podjętych w przywołanej na początku niniejszego tekstu monografii Księdza Profesora Henryka Misztala obejmuje spektrum czasowe od antyku po czasy niemal współczesne, w szerokim ujęciu terytorialnym. Korespondują z tym badania i dociekania

⁵⁸ Ożóg 2017, 381–396.

⁵⁹ Uruszczak 2019a, 61–92 (wersja angielskojęzyczna: Uruszczak 2020b, 33–62); Uruszczak 2020c, 90–92.

⁶⁰ Uruszczak 2008e, 263–280.

⁶¹ Uruszczak 2017a, 25–34.

⁶² Uruszczak 2020d, 104–106.

⁶³ Uruszczak 2016d, 933–944.

⁶⁴ Mikuła 2010, 179–190; Mikuła 2016, 691–708; Mikuła 2017, 21–38.

poświęcone dziejom prawa kanonicznego i prawa wyznaniowego, prowadzone w ostatnim dwudziestolecu na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego, dowodząc znaczenia analiz dotyczących treści prawa funkcjonującego w przeszłości dla rozumienia przepisów obowiązujących współcześnie.

BIBLIOGRAFIA

- Jabłońska, Paulina. 2018. *Wolność sumienia i wyznania osoby małoletniej w Polsce w latach 1918–2015*. Kraków (maszynopis).
- Krzysztofek, Katarzyna. 2008. „Konstytucja Apostolska Universi Dominici Gregis oraz podstawowe założenia a konklawe w zarysie historycznym”. *Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ* 1: 57–81.
- Krzysztofek, Katarzyna. 2009. „Stowarzyszenia Kościoła katolickiego w świetle norm prawa polskiego i prawa kanonicznego”. W: *Prawo wyznaniowe w Polsce (1989–2009): analizy – dyskusje – postulaty*, red. Dariusz Walencik, 107–124. Katowice – Bielsko-Biała: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowości i Finansów.
- Krzysztofek, Katarzyna. 2010a. „Pierwsze sposoby elekcji papieży”. W: *Vetera novis augere. Studia i prace dedykowane Profesorowi Waclawowi Uruszczakowi*, T. 1, red. Stanisław Grodziski, Dorota Malec, Anna Karabowicz, Marek Stus, 529–535. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Krzysztofek, Katarzyna. 2010b. „Podstawy prawne funkcjonowania i działalność Bractwa Najświętszej Panny Maryi Królowej Korony Polskiej w Krakowie”. *Studia z Prawa Wyznaniowego* 13: 191–213.
- Krzysztofek, Katarzyna. 2013a. „Pozycja prawna Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej”. W: *Stosunki państwo-Kościół w Polsce 1944–2010*, red. Rafał Łatka, 115–133. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Krzysztofek, Katarzyna. 2013b. „Sodaliczność Mariańska Akademików w Krakowie w latach 1891–1953”. *Czasopismo Prawno-Historyczne* 45/1: 423–441.
- Krzysztofek, Katarzyna. 2013c. „Sodaliczność mężczyzn w Krakowie na przełomie XIX i XX w.” *Studia z Prawa Wyznaniowego* 16: 137–160.
- Krzysztofek, Katarzyna. 2014a. „Kongregacja Pań Dzieci Marii pod wezwaniem Matki Boskiej Częstochowskiej w Krakowie jako przykład działalności społecznej w Krakowie w okresie międzywojennym”. W: *Kościół i inne związki wyznaniowe w służbie dobru wspólnemu*, red. Waclaw Uruszczak, Katarzyna Krzysztofek, Maciej Mikuła, 301–319. Kraków: Wydawnictwo UJ.

- Krzysztofek, Katarzyna. 2014b. „Organizacja Sodalicii Mariańskiej Studentek Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie (1906–1939)”. *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa* 7/2: 273–286.
- Krzysztofek, Katarzyna. 2014c. *Stowarzyszenia katolickie w Krakowie w latach 1918–1939. Studium historycznoprawne*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Krzysztofek, Katarzyna. 2017a. „The legal foundation of religious associations in Poland in the interwar period and currently and examples of their activities”. *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa* 10/1: 117–133.
- Krzysztofek, Katarzyna. 2017b. „Ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego jako uzasadnienie ograniczania swobody organizowania praktyk religijnych przez Kościół rzymskokatolicki w województwie krakowskim na przełomie lat 60. i 70. XX w.” W: *Wolność sumienia i religii a bezpieczeństwo i porządek publiczny*, red. Jerzy Nikołajew, Paweł Sobczyk, Konrad Walczuk, 63–77. Warszawa – Siedlce: Wydawnictwo Diecezji Siedleckiej Unitas.
- Krzysztofek, Katarzyna. 2018a. „Położenie prawne Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”. W: *Kościół Ewangelicko-Augsburski w relacjach z Państwem. Aspekty ustrojowe i prawne*, red. Michał Hucal, Agnieszka Filak, 129–143. Warszawa: ASPRA-JR.
- Krzysztofek, Katarzyna. 2018b. „Statuty sodalicii mariańskich kobiet w Krakowie w dwudziestoleciu międzywojennym”. *Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego* 21: 157–179.
- Krzysztofek, Katarzyna. 2018c. „Wpływ prawodawstwa okresu Polski Ludowej na przepisy prawa wyznaniowego III Rzeczypospolitej Polskiej – wybrane zagadnienia”. *Studia z Prawa Wyznaniowego* 21: 301–322.
- Krzysztofek, Katarzyna. 2018d. *Położenie prawne i działalność nierzymskokatolickich Kościołów i związków wyznaniowych w Krakowie w latach 1945–1970*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Krzysztofek, Katarzyna. 2020a. „Stosowanie prawa przez Urząd do spraw Wyznań wobec kościołów i związków wyznaniowych. Wybrane zagadnienia”. W: *Urząd do spraw Wyznań – struktury, działalność, ludzie*, T. 1: *Struktury wojewódzkie i wybrane aspekty działalności*, red. Rafał Łatka, 401–414. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.
- Krzysztofek, Katarzyna. 2020b. „Struktura i działalność Wydziału do spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Krakowie oraz Prezydium Rady Narodowej Miasta Krakowa w latach 1960–1970”. W: *Człowiek – Państwo – Kościół. Księga jubileuszowa dedykowana księdzu profesorowi Arturowi Mezglewskiemu*, red. Paweł Sobczyk, Piotr Steczkowski, 177–95. Lublin: Academicum.

- Krzysztofek, Katarzyna, Maciej Mikuła, Michał Ożóg, Marek Strzała, Zdzisław Zarzycki. 2018. „Sprawozdanie. Konferencja naukowa z okazji obchodów 500-lecia Reformacji pt. «Kościół Ewangelicko-Augsburski w relacjach z państwem – aspekty ustrojowe i prawne», Kraków, 9 października 2017 r.” *Przegląd Prawa Wyznaniowego* 10: 333–338.
- Mezglewski, Artur. 1997. „Misztal, Henryk. 1996. Polskie prawo wyznaniowe, t. I: Zagadnienia wstępne. Rys historyczny, Lublin: RW KUL”. *Roczniki Nauk Prawnych* 7: 250–252 (rec.).
- Mikuła, Maciej. 2010. „Pytanie o granice dozwolonego dyskursu antyreligijnego w II Rzeczypospolitej. Uwagi do orzeczenia Sądu Najwyższego z 5 lipca 1938 r. i jego aktualność dzisiaj”. *Studia z Prawa Wyznaniowego* 13: 179–190.
- Mikuła, Maciej. 2014. „Historia stosunków państwo – religia”. W: *Leksykon prawa wyznaniowego; 100 podstawowych pojęć*, red. Artur Mezglewski, 126–144. Warszawa: C.H. Beck.
- Mikuła, Maciej. 2016. „Orzecznictwo Sądu Okręgowego w Krakowie w sprawach o bluźnierstwo (1 września 1932 r. – 1 września 1939 r.)”. *Studia Iuridica Lublinensia* 25/3: 691–708.
- Mikuła, Maciej. 2017. „Przedmiot ochrony w przestępstwach «przeciw religii» w II Rzeczypospolitej”. *Przegląd Prawa Wyznaniowego* 9: 21–38.
- Mikuła, Maciej. 2018. *Prawo miejskie magdeburskie (Ius municipale Magdeburgense) w Polsce XIV – pocz. XVI w. Studium o ewolucji i adaptacji prawa*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Mikuła, Maciej. 2019. „Professors of the Law Faculty of the University of Cracow and Their Legal Writings (16th and Early 17th Centuries)”. In: *Ius Commune Graeco-Romanum: Essays in Honour of Prof. Dr. Laurent Waelkens*, eds. Wouter Druwé, Paolo Angelini, Matthias Castelein, Wim Decock, 179–208. Leuven: Peeters Publishers.
- Mikuła, Maciej, Zdzisław Zarzycki. 2020. „Nauczanie prawa kościelnego i wyznaniowego w Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 2000–2020”. W: *Człowiek – Państwo – Kościół. Księga jubileuszowa dedykowana księdzu profesorowi Arturowi Mezglewskiemu*, red. Paweł Sobczyk, Piotr Steczkowski, 281–305. Lublin: Academicon.
- Misztal, Henryk. 1996. *Polskie prawo wyznaniowe, T. I: Zagadnienia wstępne. Rys historyczny*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Ożóg, Krzysztof, Krzysztof Fokt, Maciej Mikuła, Dagmara Wójcik-Zega, Maciej Zdanek, Katarzyna Kuras. 2015. *Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego, T. I: 1364–1780*, red. Waław Uruszczak. Kraków: Wydawnictwo UJ.

- Ożóg, Michał. 2017. „Regulacje prawne dotyczące sprawowania opieki duszpasterskiej w placówkach leczniczych w okresie PRL z punktu widzenia problematyki źródeł prawa – zagadnienia wybrane”. *Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego* 20: 381–396.
- Ożóg, Michał. 2018. „W. Uruszczak, Opera historico-iuridica selecta. Prawo kanoniczne – nauka prawa – prawo wyznaniowe, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2017, ss. 557”. *Czasopismo Prawno-Historyczne* 70/2: 435–439 (rec.).
- Strzała, Marek. 2008. „Ewolucja instytucji ekskomuniki w prawie kanonicznym”. W: *Per aspera ad astra. Materiały XVI Ogólnopolskiego Zjazdu Studentów Historyków*, 135–141. Kraków: AT Group.
- Strzała, Marek. 2009. „Ekskomunika w XX-wiecznych kodyfikacjach prawa kanonicznego”. W: *Culpa et poena – z dziejów prawa karnego*, red. Maciej Mikuła, 327–338. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Strzała, Marek. 2012. „A. Gumieniak, Prawo jako integralny element ładu społecznego w myśli Prymasa Stefana Wyszyńskiego”. *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa* 4: 153–155 (rec.).
- Strzała, Marek. 2015a. „Aktualne problemy dotyczące rewindykacji majątku dawnych stowarzyszeń katolickich – ujęcie praktyczne”. W: *Aktualne problemy wolności myśli, sumienia i religii*, red. Piotr Stanisław, Aneta M. Abramowicz, Michał Czelný, Marta Ordon, Michał Zawiaślak, 295–316. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Strzała, Marek. 2015b. „Przejawy supremacyjnej polityki wyznaniowej władz państwowych w przepisach Powszechnego Prawa Krajowego dla Państw Pruskich regulujących ustroj osób prawnych Kościoła Katolickiego”. W: *Wokół prawa wyznaniowego*, red. Kacper Górski, Jakub Pokoj, 77–103. Kraków: Wydawnictwo Kasper.
- Strzała, Marek. 2017. „Narzędzia i zasoby internetowe w służbie współczesnej kanonistyki”. *Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego* 20: 343–354.
- Strzała, Marek. 2018. „Symposium naukowe «Granice prawa do sakramentów. Między Kodeksem Prawa Kanonicznego z 1917 roku a Kodeksem z 1983 roku», Kraków, 16 listopada 2017 roku”. *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa* 11/4: 587–589.
- Uruszczak, Waclaw. 2000a. „Enseignants du droit à Reims au XIIe siècle”. W: *Excerptiones iuris: Studies in Honour of André Gouron*, eds. Bernard Durand, Laurent Mayali, 741–58. California: University of Berkeley – The Robbins Collection.

- Uruszczak, Waław. 2000b. „Grzegorz z Szamotuł”. W: *Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Prawa i Administracji*, red. Jerzy Stelmach, Waław Uruszczak, 73–78. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Uruszczak, Waław. 2000c. „Mikołaj z Gorzkowa Gorzkowski”. W: *Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Prawa i Administracji*, red. Jerzy Stelmach, Waław Uruszczak, 45–50. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Uruszczak, Waław. 2000d. „Tomasz Strzemiński”. W: *Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Prawa i Administracji*, red. Jerzy Stelmach, Waław Uruszczak, 67–72. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Uruszczak, Waław. 2001. „Udział duchowieństwa w kodyfikacji prawa polskiego w pierwszej połowie XVI wieku”. W: *Divina et Humana. Księga Jubileuszowa w 65. rocznicę urodzin księdza profesora Henryka Misztala*, red. Antoni Dębiński, Wiesław Bar, Piotr Stanisław, 297–312. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Uruszczak, Waław. 2003. „Le manuscrit viennois (ms 2142) des Casus Decreti de Benencasa”. In: *Roman Law as Formative of Modern legal Systems. Studies in Honour of Wiesław Litewski (Ius Romanum et orbis iurisprudentiae universalis)*, T. 2, eds. Janusz Sondel, Jarosław Reszczyński, Piotr Ściśliski, 197–200. Kraków: Jagiellonian University Press.
- Uruszczak, Waław. 2005. „Adam Vetulani – badacz dziejów prawa kanonicznego i instytucji Kościoła”. W: *Adam Vetulani 1901–1976. Materiały z Posiedzenia Naukowego PAU w dniu 16 listopada 2001 r.*, red. Rita Majkowska, 21–29. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Uruszczak, Waław. 2006. „Dwunastowieczna polemika w sprawie zawarcia małżeństwa”. *Annales Canonici* 2: 17–35.
- Uruszczak, Waław. 2007a. „Pucelle Gérard”. W: *Dictionnaire historique des juristes français (XIIIe–XXe siècle)*, eds. Patric Arabeyre, Jean-Loui Halpérin, Jacques Krynen, 647. Paris: Presses Universitaires de France.
- Uruszczak, Waław. 2007b. „Reims Albéric”. W: *Dictionnaire historique des juristes français (XIIIe–XXe siècle)*, eds. Patric Arabeyre, Jean-Loui Halpérin, Jacques Krynen, 658. Paris: Presses Universitaires de France.
- Uruszczak, Waław. 2007c. „Funkcje publiczne Kościoła w Polsce w perspektywie historycznej”. W: *Funkcje publiczne związków wyznaniowych. Materiały III Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego (Kazimierz Dolny, 16–18 maja 2006)*, red. Artur Mezglewski, 15–34. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Uruszczak, Waław. 2008a. „Kościół a rozwój staropolskiego parlamentaryzmu w wiekach średnich”. W: *Cuius regio, eius religio? Publikacja po Zjeździe*

- Historyków Państwa i Prawa, Lublin, wrzesień 2006 r.*, cz. II, red. Grzegorz Górski, Leszek Ćwikła, Marzena Lipska, 51–66. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Uruszczak, Waław. 2008b. „Kult św. Tomasza Kantuaryjskiego w Polsce w XII–XIII wieku”. W: *Studia Historyczno-Prawne. Księga pamiątkowa pamięci Profesora Jana Seredyki*, red. Włodzimierz Kaczorowski, 361–365. Opole: Wydawnictwo UO.
- Uruszczak, Waław. 2008c. „Rola prawa kanonicznego w rozwoju prawa polskiego w XII–XV wieku”. W: *Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII–XV*, red. Pavel Krafl, 193–204. Praha: Historický ústav AV ČR.
- Uruszczak, Waław. 2008d. „Sprawa św. Stanisława a Żywoty św. Tomasza Becketa”. W: *Lex Tua in Corde meo. Studia i materiały dedykowane Jego Magnificencji Bp. Tadeuszowi Pieronkowi z okazji 40-lecia pracy naukowej*, red. Piotr Majer, Andrzej Wójcik, 529–540. Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAT.
- Uruszczak, Waław. 2008e. „Ustawodawstwo sejmowe w sprawach Żydów z lat 1496–1572”. W: *Rzeczpospolita państwem wielu narodowości i wyznań XVI–XVIII wieku*, red. Tomasz Ciesielski, Anna Filipczak-Kocur, 263–280. Warszawa – Opole: Wydawnictwo DiG.
- Uruszczak, Waław. 2009a. „Kilka uwag o instytucji sędziego delegowanego w prawie kanonicznym w XII–XIII wieku”. W: *Finis legis Christus. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Wojciechowi Góralskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin*, T. 1, red. Józef Wroceński, Jan Krajczyński, 821–829. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Uruszczak, Waław. 2009b. „Obyczaje ślubne we wczesnośredniowiecznej Polsce”. W: *Państwo, prawo, społeczeństwo w dziejach Europy Środkowej. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Józefowi Ciągwie w siedemdziesięciolecie urodzin*, red. Adam Lityński, Marian Mikołajczyk, Tomasz Adamczyk, Andrzej Drogoń, Wojciech Organiściak, 741–747. Katowice – Kraków: Wydawnictwo Towarzystwa Słowaków w Polsce.
- Uruszczak, Waław. 2010a. „Die Gesetzgebung der kirchlichen Synoden in Polen im 13. und 14. Jahrhundert”. In: *Power and Persuasion. Essays on the Art of State Building in Honour of W.P. Blockmans*, eds. Peter Hoppenbrouwers, Antheun Janse, Robert Stein, 309–324. Turnhout: Brepols Publishers.
- Uruszczak, Waław. 2010b. „Dekretały papieskie w sprawach polskich XII/XIII w.” W: *Studia Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II. Wydział Teologiczny*, T. XVII: „*Lex Tua Veritas*”. *Księga pamiątkowa dedykowana Jego Magnificencji Księdzu Profesorowi Janowi Maciejowi Dyduchowi z okazji 70. rocznicy urodzin*, red. Piotr Majer, Andrzej Wójcik, 769–782. Kraków: Wydawnictwo Naukowe UPJPII.

- Uruszczak, Waław. 2010c. „In memoriam: André Gouron (1931–2009)”. *Czasopismo Prawno-Historyczne* 62/1: 506–508.
- Uruszczak, Waław. 2012a. „Facientes et consentientes pari poena puniantur. Karalność przyzwolenia na przestępstwo (consensus delicti) w dawnym prawie kanonicznym”. W: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga jubileuszowa Profesora Marii Szewczyk*, red. Wojciech Górowski, Piotr Kardas, Tomasz Sroka, Włodzimierz Wróbel, 361–374. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Uruszczak, Waław. 2012b. „Podmiotowa strona przestępstwa w Dekrecie Gracjana (1140). Przyczynek do genezy zasady Nullum crimen sine culpa”. W: *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, T. 2, red. Piotr Kardas, Tomasz Sroka, Włodzimierz Wróbel, 47–56. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Uruszczak, Waław. 2012c. „Spoliatus ante omnia restituendus. Znaczenie prawa kanonicznego w rozwoju ochrony posiadania” W: *Possessio ac iura in re. Z dziejów prawa rzeczowego*, red. Maciej Miłkuła, Władysław Pęksa, Kamil Stolarski, 17–24. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Uruszczak, Waław. 2012d. „Znaczenie średniowiecznej kanonistyki dla prawa zobowiązań”. W: *Ex contractu, ex delicto. Z dziejów prawa zobowiązań*, red. Maciej Miłkuła, Kamil Stolarski, 15–21. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Uruszczak, Waław. 2013. „Reguła quod omnes tangit debet ab omnibus approbari dawnego prawa kanonicznego i jej znaczenie”. W: *Servabo legem Tuam in toto corde meo. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Józefowi Krzywdzie CM, Dyrektorowi Instytutu Prawa Kanonicznego UPJ-PiI z okazji 70. rocznicy urodzin*, red. Arkadiusz Zakręta, Andrzej Sosnowski, 545–459. Kraków: Wydawnictwo Naukowe UPJPII.
- Uruszczak, Waław. 2014a. „«Reddite quae sunt Caesaris Caesari et quae sunt Dei Deo» w Corpus Iuris Canonici”. W: *Reddite ergo quae sunt Caesaris Caesari et quae sunt Dei Deo. Księga Jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Józefowi Krukowskiemu z okazji 50-lecia pracy naukowej*, red. Mirosław Sitarz, Piotr Stanisław, Henryk Stawniak, 251–258. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Uruszczak, Waław. 2014b. „Stosunki państwowo-kościelne w Polsce do 1918 r.” W: *Leksykon prawa wyznaniowego; 100 podstawowych pojęć*, red. Artur Mezglewski, 393–409. Warszawa: C.H. Beck.
- Uruszczak, Waław. 2015. „Wydział Prawa Uniwersytetu Krakowskiego i jego profesorowie w latach 1364–1780”. W: *Krzysztof Ożóg, Krzysztof Fokt, Maciej Miłkuła, Dagmara Wójcik-Zega, Maciej Zdanek, Katarzyna Kuras*,

- Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, T. 1: 1364–1780, red. Waław Uruszczak, VII–XXIV. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Uruszczak, Waław. 2016a. „Arbitri sunt qui de consensu partium eliguntur – sądownictwo arbitrażowe według Corpus Iuris Canonici”. W: *Usus magister est optimus. Rozprawy prawnicze ofiarowane Profesorowi Andrzejowi Kubasowi*, 737–746. Warszawa: C.H. Beck.
- Uruszczak, Waław. 2016b. „Iustitia et misericordia w Corpus Iuris Canonici”. W: *Konstytucjonalizm. Doktryny. Partie polityczne. Księga dedykowana Profesorowi Andrzejowi Ziębie*, red. Robert Kłosowicz, Beata Kosowska-Gąstoł, Grzegorz M. Kowalski, Tomasz Wiecech, Łukasz Jakubiak, 707–717. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Uruszczak, Waław. 2016c. „Iusticia et misericordia dans le Corpus Iuris Canonici”. W: *La justice entre Théologie et Droit*, red. Christine Mengès-Le Pape, 71–80. Toulouse: Presse de l’Université Toulouse Capitole.
- Uruszczak, Waław. 2016d. „Konfiskata czy sekwestr nieruchomości klasztornych w Królestwie Polskim w 1864 r.?” *Studia Iuridica Lublinensia* 25/3: 933–944.
- Uruszczak, Waław. 2016e. „Najnowsza monografia o polskich synodach prowincjonalnych w średniowieczu: Pavel Otmar Krafl, Polské provinciální synody 13.–15. Století, Práce Historického ústavu AV ČR, Opera Institutu historici Praae, Řada / Series A Monographia, Svazek / Volumen 70, Historický Ústav, Praha 2016, ss. 176”. *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa* 9/4: 581–585 (rec.).
- Uruszczak, Waław. 2017a. „Zasada ustrojowa powiązania państwa i Kościoła w Polsce w latach 966–1795”. W: *Kościół a naród i państwo w perspektywie 1050. rocznicy chrztu Polski. Historia i terażniejszość*, red. Józef Krukowski, Mirosław Sitarz, Ireneusz Dosz, 25–34. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Uruszczak, Waław. 2017b. *Opera Historico-Iuridica Selecta: Prawo Kanoniczne, Nauka Prawa, Prawo Wyznaniowe*, red. Maciej Mikuła et al., Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Uruszczak, Waław. 2017c. *Unio regnorum sub una Corona non causat eorum unitatem. Unia Polski i Litwy w Krewie w 1385 r. Studium historyczno-prawne*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, Katedra Historii Prawa Polskiego.
- Uruszczak, Waław. 2019a. „Konkordaty nazwane i nienazwane w Polsce przedrozbiorowej”. W: *Konkordaty polskie. Historia i terażniejszość*, red. Józef Krukowski, 61–92. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Uruszczak, Waław. 2019b. „Reguła «In dubio pro libertate» w dawnym prawie kanonicznym”. W: *Współczesne problemy prawa podatkowego – teoria i praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Bogumiłowi Brzezińskiemu*,

- T. I, red. Jan Głuchowski, Marek Kalinowski, Krzysztof Lasiński-Sulecki, Wojciech Morawski, Adam Nita, Agnieszka Olesińska, 527–535. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Uruszczak, Waław. 2020a. „Unions in Medieval Church Law as the Basis for Description of the Legal Nature of the Polish-Lithuanian Union”. *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa* 13/3: 257–271.
- Uruszczak, Waław. 2020b. „Unnamed and Named Concordats in Pre-Partition Poland”. In: *Concordats between the Holy See and Poland. History and the Present*, ed. Józef Krukowski, 33–62. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Uruszczak, Waław. 2020c. „Konkordat z 10 lutego 1525 r. jako gwarancja pokojowego rozwoju państwa i Kościoła”. *Kronika Sejmowa* 2: 90–92.
- Uruszczak, Waław. 2020d. „Pomnik tolerancji w dawnej Polsce”. *Kronika Sejmowa* 1: 104–106.
- Uruszczak, Waław. 2020e. „Prawo i czas. Reguła Qui prior est tempore, potior est iure w średniowiecznym i nowożytnym prawie kanonicznym”. W: *Prawo i Czas. Księga Jubileuszowa z okazji 80-lecia urodzin profesora Adama Lityńskiego*, red. Maciej Borski, Dorota Fleszer, Andrzej Pokora, Anna Rogacka-Łukasik, 70–80. Sosnowiec: Humanitas.
- Uruszczak, Waław. 2020f. „Kanoniczny rodowód generalnej zasady kauzalności czynności prawnych”. W: *Człowiek – Państwo – Kościół. Księga jubileuszowa dedykowana księdzu profesorowi Arturowi Mezglewskiemu*, red. Paweł Sobczyk, Piotr Steczkowski, 595–613. Lublin: Academicon.
- Uruszczak, Waław, Zdzisław Zarzycki. 2003. *Prawo wyznaniowe. Zbiór przepisów*. Kraków: Zakamycze.
- Uruszczak, Waław, Zdzisław Zarzycki. 2004. „Wojciech Maria Bartel (1923–1992)”. W: *Złota Księga. Uniwersytet Jagielloński. Suplement (Liber aureus – Universitas Iagellonica, supplementum)*, red. Waław Walecki, 13–18. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Zarzycki, Zdzisław. 2000. „P. Kasprzyk, Instytucja separacji małżeńskiej w świetle ustawy z dnia 21 maja 1999 roku, Lublin-Sandomierz 1999, Wydawnictwo Diecezjalne w Sandomierzu, ss. 141”. *Państwo i Prawo* 60/10: 104–107 (rec.).
- Zarzycki, Zdzisław. 2001. „Małopolska wieś klasztorna w średniowieczu. Przykład Beszyc”. W: *Ustrój i prawo w przeszłości dalszej i bliższej. Studia historyczne o prawie dedykowane Prof. Stanisławowi Grodzkiemu w pięćdziesiątą rocznicę pracy naukowej*, red. Jerzy Malec, Waław Uruszczak, 67–76. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Zarzycki, Zdzisław. 2003. „Nowe ruchy religijne w Polsce w latach 1989–2002. Wybrane zagadnienia prawne”. W: *Wielokulturowość polskiego pogranicza. Ludzie – idee – prawo. Materiały ze Zjazdu Katedr Historyczno-Prawnych*.

- Augustów 15–18 września 2002 r.*, red. Adam Lityński, Piotr Fiedorczyk, 873–884. Białystok: Wydawnictwo UwB.
- Zarzycki, Zdzisław. 2004a. „Z dziejów sądownictwa opata koprzywnickiego od XIV do XVI wieku”. W: *Krakowskie studia z historii państwa i prawa*, red. Waław Uruszczak, Dorota Malec, 43–59. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Zarzycki, Zdzisław. 2004b. *Historia prawa wyznaniowego. Wybór tekstów źródłowych*. Kraków: Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne sp. z o.o.
- Zarzycki, Zdzisław. 2004c. „Piotr Kasprzyk, Separacja prawna małżonków, Wydawnictwo KUL, Lublin 2003, ss. 318”. *Państwo i Społeczeństwo* 4/1: 217–222 (rec.).
- Zarzycki, Zdzisław. 2005a. „Głos w dyskusji na II Ogólnopolskim Sympozjum Prawa Wyznaniowego w dniu 27 i 28 października 2004 r.” W: *Prawo i polityka wyznaniowa w Polsce Ludowej. Materiały II Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego (Kazimierz Dolny, 26–28 października 2004)*, red. Artur Mezglewski, Piotr Stanisław, Marta Ordon, 221–225, 301–302, 380–381. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Zarzycki, Zdzisław. 2005b. „Katedra Prawa Kościelnego i Wyznaniowego Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1945–2003”. *Studia z Prawa Wyznaniowego* 7: 37–61.
- Zarzycki, Zdzisław. 2005c. „Sytuacja prawna nierzymskokatolickich związków wyznaniowych w Polsce Ludowej”. W: *Prawo i polityka wyznaniowa w Polsce Ludowej. Materiały II Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego (Kazimierz Dolny, 26–28 października 2004)*, red. Artur Mezglewski, Piotr Stanisław, Marta Ordon, 179–212. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Zarzycki, Zdzisław. 2008a. „Katedra Prawa Kościelnego Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1918–1939”. W: *Nauki Historycznoprawne w polskich uniwersytetach w II Rzeczypospolitej*, red. Magdalena Pyter, 82–119. Lublin: Wydawnictwo Diecezjalne.
- Zarzycki, Zdzisław. 2008b. „Nienawiść religijna i rasowa jako przyczyna procesów małżeńskich w świetle akt Sądu Okręgowego w Krakowie w okresie II wojny światowej”. W: *Cuius regio, eius religio? Publikacja po Zjeździe Historyków Państwa i Prawa, Lublin, wrzesień 2006 r.*, cz. II, red. Grzegorz Górski, Leszek Ćwikła, Marzena Lipska, 351–387. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Zarzycki, Zdzisław. 2010a. „Obrońcy węzła małżeńskiego w procesach rozwojowych w Sądzie Okręgowym w Krakowie w okresie II wojny światowej”. W: *O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestopięciolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*, księga II, red. Marina Mikołajczyk, Józef Ciągwa, Piotr Fiedorczyk, Anna Stawarska-Rippel, Tomasz Adamczyk, Anna Drogoń,

- Wojciech Organiściak, Karol Kuźmicz, 433–451. Białystok – Katowice: Wydawnictwo UwB.
- Zarzycki, Zdzisław. 2010b. „Wolność religijna w pierwszych polskich konstytucjach do połowy XIX wieku”. *Studia z Prawa Wyznaniowego* 13: 25–44.
- Zarzycki, Zdzisław. 2010c. „Zarys instytucji separacji małżeńskiej na ziemiach polskich od 1918 do 2000 r.” W: *Przez tysiąclecia: państwo – prawo – jednośćka. Materiały ogólnopolskiej konferencji historyków prawa, Ustroń 17–20 września 2000 r.*, red. Adam Lityński, Marian Mikołajczyk, T. II, 93–108. Katowice: Wydawnictwo UŚ.
- Zarzycki, Zdzisław. 2010d. „Spis prac naukowych i popularnonaukowych Profesora dra hab. Waława Uruszczaka”. W: *Vetera novis augere. Studia i prace dedykowane Profesorowi Waławowi Uruszczakowi*, red. Stanisław Grodziski, Dorota Malec, Anna Karabowicz, Marek Stus, T. 1, XXXIII–LXVII. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Zarzycki, Zdzisław. 2016. „Obronca węzła małżeńskiego w świeckim prawie małżeńskim w Królestwie Polskim w XIX wieku”. *Studia Iuridica Lublinensia* 25/3: 1027–1044.
- Zarzycki, Zdzisław. 2017a. „Obronca węzła małżeńskiego w Projekcie prawa małżeńskiego Jerzego Jaglarza z 1934 roku na tle ówczesnego prawa kanonicznego”. W: *Semper Fidelis. Prace dedykowane pamięci Profesora Janusza Sondla legendzie krakowskiego fakultetu prawniczego*, red. Dorota Malec, Łukasz Marzec, Tomasz Palmirski, 529–545. Kraków: Poligrafia Salezjańska.
- Zarzycki, Zdzisław. 2017b. „Uzupełniający spis prac naukowych i popularnonaukowych Profesora Waława Uruszczaka.” W: *Waław Uruszczak, Opera Historico-Iuridica Selecta: Prawo Kanoniczne, Nauka Prawa, Prawo Wyznaniowe*, red. Maciej Mikuła et al., 19–26. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Zarzycki, Zdzisław. 2018. „Państwo-Kościół z perspektywy 500 lat w kontekście wolności religijnej wyznań protestanckich w Polsce”. W: *Kościół Ewangelicko-Augsburski w relacjach z Państwem. Aspekty ustrojowe i prawne*, red. Michał Hucal, Agnieszka Filak, 15–39. Warszawa: ASPRA-JR.
- Zarzycki, Zdzisław. 2020. „Sądownictwo dominialne w dobrach koprzywnickiego klasztoru cystersów do 1819 r. Wybrane zagadnienia”. *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa* 13/2: 121–151.

